

ვალერიან მებრეველი

ქართული სამართლის
ისტორია

სასჯელის მიზნები და სახეები ქართულ სამართალში

აღნიშნული საკითხის გასარკვევად ჩვენ ორ ეტაპს უნდა შევხვით: ა) როგორია სასჯელი უძველესი პერიოდიდან მონღოლთა შემოსევამდე, ბ) როგორია ეს ინსტიტუტი შემდგომ პერიოდში. პირველი პერიოდის გასარკვევად დიდად გვეხმარება ივ. ჯავახიშვილის შრომები, ხოლო მეორე პერიოდის შესახებ ვსარგებლობთ რამდენიმე ქართველი ავტორის, მათ შორის ალ. ვაჩიშვილის გამოკვლევებით¹.

X საუკუნემდე საერო ხასიათის საკანონმდებლო ძეგლები ჩვენამდე შემორჩენილი არ არის, ამიტომ აუცილებელი ხდება სხვა სახის ძეგლების მოშველიება და ამ გზით სასჯელის მიზნებისა და აღნიშნულების გარკვევა.

ჩვენ არაერთგზის აღვნიშნეთ ექვთიმე მთაწმინდელის ღვაწლი ქართულ სამართალში. ივ. ჯავახიშვილის მითითებით, ექვთიმე მთაწმინდელს „სამართლის სფეროში ზოგადი თეორიული მსჯელობის ნიჭი მცირე სჯულის კანონისა და შეცოდებულთა კანონების თარგმნა-გამოცემაში აღბეჭდილა“². ექვთიმე მთაწმინდელის მიერ გადმოქართულებული იოვანე მმარხველის ნომოკანონში „კანონნი შეცოდებულთანი“ მოცემულია ცნობები სასჯელის სახეებზე, მათ წარმოშობა-განვითარების შესახებ, ხოლო შემდგომ შეპირისპირებულია ქრისტიანული ეკლესიის მსოფლმხედველობასთან და სასჯელის წარმოშობა თუ არსი ახსნილია როგორც ღმერთის ნება. კერძოდ, აქ

¹ ალ. ვაჩიშვილი, ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, I, თბ., 1946, გვ. 202.

² იქვე.

³ ივ. ჯავახიშვილი, თხზ. 12 ტომად, ტ. VII, გვ. 197.

ჩამოყალიბებული თვალსაზრისის მიხედვით, **ღმერთს სურს არა ადამიანის ტანჯვა და სიკვდილი, არამედ მისი გამოსწორება.** ამიტომაც იყო, რომ ღმერთის ნებისა და მისი მცნებების დამრღვევ ადამიანებს ღმერთმა ჯერ სამოთხიდან განდევნა მიუსაჯა, რათა გამოსწორებულიყვნენ და ისე დაბრუნებულიყვნენ სამოთხეში, მაგრამ ადამიანმა დაკარგა ღმერთის შიში და ღმერთი იძულებული იყო მოეკლინა წარღვნა, ცეცხლით დაეწვა რამდენიმე ქალაქი. ღმერთმა ნახა, რომ არც ამ ღონიძიებებმა გასჭრა, არ იქნა ცოდვის ჩამდენთა გამოსწორება – მისცა კაცობრიობას ძველის სჯული ანუ მოსეს რჯული, რითაც დააწესა ხორციელი სასჯელი იმ პირთა მიმართ, ვისაც დანაშაულებისაკენ, ცოდვისკენ ჰქონდა მიდრეკილება ანუ „წარმდებობად“. ამით ფიქრობდა ღმერთი ადამიანთა მოქცევას სიბოროტიდან სიკეთისაკენ. პროფ. ალ. ვაჩიშვილის მითითებით, ზემოთ აღნიშნული დებულებები „საუკეთესოდ გამოხატავენ რელიგიურ კონცეფციას სისხლის სამართლის სფეროში: დანაშაული განხილულია როგორც ღვთაებრივი ნებისყოფის, მის მიერ გადმოცემულ მცნებათა გადალახვა, ხოლო სასჯელი როგორც ღვთაებრივი განგებით დადგენილი „ხორციელი ტანჯვა“; სასჯელის მიზნად მიჩნეულია დამნაშავის დაშინება და გამოსწორება“¹.

ივ. ჯავახიშვილმა ამომწურავად გამოიკვლია სასჯელთა მიზნების შესახებ მოძღვრება თუ მოსაზრებანი ძველ ქართულ მწერლობასა და საეკლესიო სამართალში. ივანე ჯავახიშვილი ასახელებს ოთხ მიზანს სასჯელის დანიშნულებისას:

1) დამნაშავის დასჯის დროს სასჯელის მიზანი იყო მისი **ზნეობრივი გამოსწორება.** სწორედ ამ თვალსაზრისზე იდგა ექვთიმე მთაწმინდელი. იგი სასჯელის დანიშნულებად თვლიდა „წერთნას“. ექვთიმე მთაწმინდელის ცხოვრების აღმწერი გიორგი მთაწმინდელი მიუთითებს, რომ მამა ექვთიმე დასჯილ ბერებთან მივიდოდა ხოლმე და ნუგეშს სცემდა, სიტყვითა და საქმით ეხმარებოდა მათ, ექვთიმეს წესად ჰქონია, რომ სასჯელის მოხდის შემდგომ „წრთუის

¹ ალ. ვაჩიშვილი, ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, ტ. I, 1946, გვ. 83.

შემდგომ“, თუ მას წინანდელი დანაშაულის მსგავსი აღარაფერი ეძინებოდა, ნუგეშს სცემდა და ასაჩუქრებდა ყოფილ დამნაშავეს ან ჩოხით, ან საბეჭურით, ან სხვა რაიმეთი, რათა მას გულში მტრობა არ დარჩენოდა.

საეკლესიო სამართლის ეს მოძღვრება და სასჯელის დანიშნულების ეს პოლიტიკა ქართულ საერო სამართალსაც ჰქონდა შეთვისებული. ამის მაგალითად შეიძლება გამოდგეს დავით აღმაშენებლის მიდგომა ლიპარიტ ამირასადმი. ისტორიკოსის მითითებით, ლალატის განზრახვისათვის მეფემ მოინდომა ლიპარიტის გამოსწორება ანუ „გაწურთუა“, რისთვისაც რამდენიმე ხნით დააპატიმრა კიდეც და ფიქრობდა, რომ ეს დრო საკმარისი იყო მის გამოსასწორებლად, რის შემდეგაც მეფეს ლიპარიტისათვის მისი წინანდელი თანამდებობაც კი მიუცია, რითაც ამტკიცებდა განდგომილისა და მოღალატისადმი კეთილ განწყობილებასა და ჩადენილი დანაშაულის დავიწყებას. ივ. ჯავახიშვილი სასჯელის ამ პრინციპის ანუ „გაწურთნის“ შესახებ ასეთ დასკვნას აკეთებს: „ამგვარად ცხადი ხდება, რომ სასჯელთა სისტემის ქვაკუთხედად დამნაშავეთა წურთნისა და მოქცევა-გამოსწორების მიზანი ყოფილა დასახული“ (ხაზი ჩვენია, — ვ.მ.).

2) სასჯელის მეორე მიზანს როგორც საეკლესიო, ისე საერო სამართალში წარმოადგენდა დამნაშავე პირთა მიმართ ხორციელი და ფიზიკური ვნების მიყენება. ამ სახის სასჯელები გამოიყენებოდა იმ ბოროტმოქმედთა მიმართ, რომელთა გამოსწორება არ ხერხდებოდა წურთნით ანუ ჰუმანური აღზრდის მეთოდებით. ქართული საეკლესიო და საერო მწერლობაში ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ ასეთი სასჯელების გამოყენება შეიძლება უკიდურეს შემთხვევაში, როცა არ ხერხდება სხვა მეთოდებით დამნაშავეს აღზრდა, მათივე სიტყვით, თვით ღვთაებაც იძულებული ყოფილა ასეთ პირთა მიმართ ხორციელი და სატანჯველი დაეწესებინა. ძველი ქართული საეკლესიო სამართლიდან ირკვევა, რომ იყენებდნენ დამნაშავე ბერების მიმართ „ღვედითა მიმთხვევას“. საერო სამართლისათვის დამახასიათებელი იყო ტაჯგანავით ცემა და სხვ. ამ სახის სასჯელს დაშინების მნიშვნელობაც ჰქონდა.

3) თუ დამნაშავეს დანაშაულისადმი მიდრეკილება (წარმდებობა) ჰქონდა ან დანაშაულისადმი მიდრეკილება „გვარისაგან-

ცა მოაქვნდათ“, ასეთი პირებისადმი დამნაშავეს „წურთნა“ და გამოსწორების ხორციელი თუ სატანჯველი სასჯელები ეფექტს არ იძლეოდა – მათ მიმართ გამოიყენებოდა ექსორია და გაძევება (ამ უკანასკნელს გამოიყენებდა საკორპორაციო სამართალი, ხოლო პირველს – საერთო სამართალი). ამ სასჯელის მიზანი იყო საზოგადოებრივი მშვიდობიანობის დაცვა¹. დავით აღმაშენებელმა ლიპარიტ ამირა ერთხელ შეიპყრო, შემდგომ შეინდო და ძველ უფლებებში აღადგინა, მეორეჯერ იმავე დანაშაულისათვის „ორ წელს პყრობილ იყო და საბერძნეთს გაგზავნა“ ექსორიად. რაც შეეხება გაძევებას – ამ სასჯელს სახელმწიფოსა თუ დაწესებულებათა მშვიდობიანობაზე ზრუნვა და მავნე ელემენტებისაგან გათავისუფლება შეადგენდა. გიორგი მთაწმინდელის ცნობით, ექვთიმე მთაწმინდელმა ტყუილი ამბის მიტანისათვის „მრავალნი ძმანი მონასტრისგან გაასხნა, რათა კრებული მშვიდობით იყოს“. ამრიგად, გაძევება ამა თუ იმ დაწესებულებიდან პირის მოშორებას ნიშნავდა, ექსორია კი – ქვეყნიდან მოკვეთას, გადასახლებას სხვა ადგილზე. ასეთ სასჯელს მიზნად ჰქონდა საზოგადოებრივი მშვიდობიანობის დამყარება, დამნაშავე პირთაგან საზოგადოების გაწმენდა.

4) სასჯელის მიზნების, დანიშნულების შესახებ შედარებით გლობალურად მსჯელობს ცნობილი საეკლესიო მოღვაწე და მეცნიერი ეფრემ მცირე. მისი აზრით, თუ ადრეულ ეტაპზე სასჯელის მიზანი და დანიშნულება სამაგიეროს მიზლვა იყო, განვითარებულ სახელმწიფოში მისი მიზანი და დანიშნულება უნდა იყოს კანონიერებისა და სამართლიანობის დაცვა.

პროფ. ალ. ვაჩიშვილის მითითებით, „აღნიშნული პერიოდის იურიდიულ მწერლობასა და მოქმედ სამართალშიაც ცნობილი იყო ის თეორიები, რომელთაც თანამედროვე მეცნიერება პრევენციის თეორიებს უწოდებს. პრევენციის თეორიები ხასიათდება იმით, რომ სასჯელის მიზანს ისინი ხედავენ დანაშაულის ჩადენის წინასწარ აცილებაში... მოძღვრებები პრევენციის შესახებ უკვე ძველი დროის მწერლობაში გვხვდება...“². იგი მიუთითებს, რომ პრევენციის და-

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, თხზ. 12 ტომად, ტ. VII, გვ. 380.

² ალ. ვაჩიშვილი, ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, I, თბ., 1946, გვ. 83.

მუშავებულ ცნებას ვხვდებით პლატონის თხზულებებში, არისტოტელეს შრომებში, რომაულ მწერლობაში და აქედან აზრი სასჯელის პრევენციულობის შესახებ შევიდა საეკლესიო მწერლობაში და ეკლესიამ მისცა მას თეოლოგიური დასაბუთება. პრევენციის დანიშნულების აზრი აითვისა რომის სამართალმაც და გამოიკვეთა როგორც ზოგადი, ისე კერძო პრევენციის დანიშნულება.

პროფ. ალ. ვაჩიშვილი დიდ ყურადღებას უთმობს საკითხს – ჰქონდა თუ არა ქართულ სამართალში სასჯელს სამაგიეროს მიზლის დანიშნულება და ამ საკითხზე დადებითად უპასუხებს, რომ ქართული „მისაგებელი“ (მაგ., რაჭის ერისთავის „მიეგო მისაგებელი ბოროტი“) სამაგიეროს მიზლვაა.

სასჯელის შესახებ საინტერესო მოსაზრებები აქვს გამოთქმული გ. ნადარეიშვილს¹. იგი მსჯელობს კერძო და საჯარო სასჯელების შესახებ. გ. ნადარეიშვილის მითითებით გამოთქმა „კერძო სასჯელი“ გულისხმობს, რომ დამნაშავემ უნდა დააკმაყოფილოს კერძო ინტერესების ხელყოფისათვის დაზარალებული მხარე, ე.ი. კერძო სასჯელის ძირითადი მიზანი და დანიშნულებაა კერძო ინტერესების დაკმაყოფილება. გარდა კერძო სასჯელებისა, ქართული სამართალი იცნობს საჯარო სასჯელებსაც ანუ სახელმწიფოს მიერ დაწესებულ იძულებით ღონისძიებებს დანაშაულის ჩადენისათვის. ამასთან, გამოთქმა „კერძო სასჯელი“ პირობითია, არ არსებობს აბსოლუტურად წმინდა სახის კერძო სასჯელები, რადგანაც მძიმე სამართალდარღვევების დროს დამნაშავე სისხლის ფასსაც ანაზღაურებდა და საჯარო ანუ სახელმწიფო სასჯელსაც იხდიდა, ვინაიდან სასჯელი სახელმწიფოს ნებართვით და დასტურით ხორციელდებოდა.

გ. ნადარეიშვილი ეხება სასჯელის აღმნიშვნელ ტერმინებსაც. მისი მითითებით, „სისხლის ცნება“ არ ამოწურავდა სასჯელის ცნებას. „სისხლი“ ქართულ სამართალში ნიშნავდა „სისხლის ფასს“ და ქონებრივ საზღაურს წარმოადგენდა, რომელიც დამნაშავეს კანონით განსაზღვრული სასჯელის გარდა დაზარალებულის ან მისი მემკვიდრეები-

---

¹ გ. ნადარეიშვილი, კერძო და საჯარო სასჯელები ფეოდალურ საქართველოში, იხ. აღმანახი, № 14, 2000, გვ. 100-128.

სათვის უნდა გადაეხადა. გ. ნადარეიშვილის მტკიცებით, „სისხლი“ ქონებრივი სასჯელია, ქონებრივი გადასახდელია, ამისათვის მოიშველიებს ივ. ჯავახიშვილის ციტატას: „ქონებრივი საზღაურის სახითაც „სისხლი“ მკვლევლობისა და დაჭრისათვის სასჯელს კი არ წარმოადგენდა, არამედ მხოლოდ მიყენებული ზარალის ანაზღაურებას. თვით დანაშაულისათვის დამნაშავეს კანონით თავისი სასჯელი ჰქონდა დანიშნული, რომელიც აუცილებელივ უნდა მოეხადნა“¹ (ხაზი ჩვენია, – ვ.მ.).

გ. ნადარეიშვილის მითითებით, ადრეფეოდალური ხანის ბარის საქართველოში და შემდეგ განვითარებული ფეოდალიზმის ეპოქაში „სისხლი“ კანონით დაწესებული ან აღიარებული ქონებრივი სასჯელია, ხოლო საჯარო სახის სასჯელს მაშინ „პატიჟი“ ეწოდებოდა. ამასთან ერთად, უნდა აღინიშნოს, რომ სახელმწიფოებრიობის განვითარების ადრეულ ეტაპზე დანაშაული განიხილებოდა როგორც კერძო პირის უფლების დარღვევა და ამ დარღვევისათვის დაწესებული იყო ქონებრივი საზღაური. შემდგომში კი დანაშაულად განიხილებოდა ქმედება, რომელიც მიმართული იყო საზოგადოებრივი მშვიდობიანობის, წესრიგის წინააღმდეგ და მის ჩამდენს სასჯელს სახელმწიფო აკისრებდა. მრავალი საუკუნის განმავლობაში „სისხლი“ და „პატიჟი“ ერთდროულად არსებობდა, საბოლოოდ კი საჯარო სასჯელის გამოყენება-შეფარდება სახელმწიფომ აიღო ხელში.

ქართული სამართლის ძეგლებში საჯარო სასჯელები რელიეფურად არ ჩანს. სწორედ ამან აფიქრებინა უცხოელ მკვლევრებს – ჟოზეფ კარსტსა და ფ. ჰოლდაკს, რომ ქართული სამართალი თითქოს არ იცნობდა ან ნაკლებად იცნობდა საჯარო სასჯელებს. ამის შესახებ გ. ნადარეიშვილი მიუთითებს: „ქართული სამართლის წიგნებსა და მათ ფრაგმენტებში, როგორც ჩანს, „სისხლის“ გვერდით თავისთავად იგულისხმებოდა „პატიჟის“ შეფარდების შესაძლებლობაც, მეფის ან სათანადო ორგანოების განკარგულებით“². კერძო და საჯარო სასჯელის ერთდროულად არსებობის (შეფარდების) შესახებ საინტერესოა ე.წ. „შუიდეულის“ ისტორია ანუ ნაქურდალის შვიდმაგად ზღვევინების

¹ ივ. ჯავახიშვილი, თხზ. ტ. VII, გვ. 358.

² გ. ნადარეიშვილი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 105.

წესი, რომლის მიხედვითაც, ქურდს უნდა დაებრუნებინა ნაქურდალი, გარდა ამისა, ხელისუფლებისათვის უნდა გადაეხადა ნაქურდალის შვიდმაგი ღირებულება. შვიდმაგი ღირებულება საჯარო სასჯელია, ხოლო თვით ნაქურდლის დაბრუნება — კერძო. ქართულ სამართალში დანაშაულისათვის კერძო სასჯელის აღსანიშნავად გამოიყენებოდა ასევე „ზღვევა“. მაგალითად, ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის 151-ე მუხლის მიხედვით ქურდმა ნაქურდალი შვიდეულად უნდა ზღოს ნივთის პატრონის სასარგებლოდ, ზოგჯერ კი (მაგალითად, ღამით, ცოლსა და ქმარს ერთად მწოლარეს თუ ქურდი შეეპარა და მოპარა ქალს სამკაული ან ტანსაცმელი) ქურდმა უნდა ზღოს ნაქურდალის შვიდმაგი ღირებულება და ნახევარ-ნახევარი სისხლი კიდევ დამატებით. აქ — ნახევარ-ნახევარი საჯარო სასჯელია, ხოლო „შვიდმაგად უნდა ზღოს“ — ზღვევინება — კერძო სასჯელია.

საჯარო სასჯელების დამკვიდრება (გამარჯვება) შედარებით გვიან ხდება. საშუალო საუკუნეებში საჯარო სასჯელებად გამოიყენებოდა არა მარტო ქონებრივი ანაზღაურება, არამედ ტანჯვის მიყენება, ცემა, წამება, სხეულის ნაწილების მოკვეთა, დაზიანება და სხვ. ასეთი სასჯელების ცნების გამოსახატავად კი შემოვიდა ტერმინი „ტანჯვა“, „სატანჯველი“, „პატიჟი“ და სხვ.

საზოგადოების განვითარების ადრეულ ეტაპზე სასჯელი გვევლინება სისხლის აღების, შურისძიების ფორმით. მაგრამ შედარებით გვიან, როდესაც გაძლიერდა სახელმწიფო ხელისუფლება, სისხლის აღებისა და შურისძიებების ფუნქცია კერძო პირთა (გვარების) ხელიდან სახელმწიფოს ხელში გადავიდა. ქართული სამართლის ძეგლები საჯარო სასჯელის აღსანიშნავად იყენებენ ტერმინებს: „პატიჟი“ და „სისხლი“ (ერთდროულად).

ივ. ჯავახიშვილის მითითებით, ძველ ქართულ მართლმსაჯულებას სასჯელთა მთელი სისტემა ჰქონდა: „სასჯელთა ერთი ჯგუფი ქონებრივი თვისებებისა იყო, მეორე ჯგუფი დამნაშავის თავისუფლების აღკვეთისათვის იყო განკუთვნილი, მესამე — გვემითი იყო, რომლის დანიშნულებას ფიზიკური და ზნეობრივი ზემოქმედების მიყენება შეადგენდა, მეოთხეს — ასოთ-მოღება, ანუ განპატიჟება ეკუთვნოდა და მესამე და უმაღლეს სასჯელთა ჯგუფს დამნაშავის სიცოცხლის მოსპობა ჰქონდა გათვალისწინებული“.

ახლა განვიხილოთ სასჯელთა სახეები, ანუ სასჯელთა სისტემა

გაერთიანებულ ფეოდალურ საქართველოში მონღოლთა შემოსევამდე ასეთი სასჯელებია:

1. სიკვდილით დასჯა;
2. სხეულის დამასახიჩრებელი სასჯელები;
3. ექსორია და გაძევება;
4. თავისუფლების აღკვეთა;
5. მტკივნეული სასჯელები;
6. ქონების კონფისკაცია („მამულის დაჭირვა“);
7. მოქალაქეობრივი უფლებების დროებითი და სამუდამოდ ჩამორთმევა;
8. ქონებრივი საზღაური სახელმწიფოს, ფეოდალის ან სასამართლოს სასარგებლოდ;
9. დაკრულვა და სხვა საეკლესიო სასჯელები..

1. სიკვდილით დასჯა, მისი სხვადასხვა სახეებით, მათ შორის თავის მოკვეთა, „ძელსა ზედა ჩამორჩობა“, „ძელსა ზედა აღბმად“. სიკვდილით დასჯა უაღრესად შეზღუდულად გამოიყენებოდა განსახილველ პერიოდში. იგი შეეფარდებოდა მხოლოდ სახელმწიფოს ლატიისათვის, მეფის პირადი შეურაცხყოფისათვის, მეკობრეობისათვის.

ქართული საისტორიო და სხვა წყაროებიდან ცნობილია, რომ XI-XII საუკუნეებში ქართული სამართალი მეტად ჰუმანური იყო. სასჯელთა ჰუმანიზაცია ნაყოფი იყო არა რომელიმე მეფისა თუ მთავრის ზნეკეთილობისა, არამედ ქართული სახელმწიფოებრივი ცხოვრებისა და ქართული კულტურის აღმავლობით, რაც IX-X საუკუნეებიდან დაიწყო და მონღოლთა შემოსევებამდე გაგრძელდა. საქართველოში მწვავე კლასობრივი ბრძოლების დროსაც კი (XII ს. I ნახევარი) მკაცრ სასჯელებს ზომიერების ფარგლებში იყენებდნენ და იშვიათ შემთხვევაში მიმართავდნენ სიკვდილით დასჯას. ჩვენთვის ცნობილია, რომ ბაგრატ IV-ის მეფობიდან (1027-1072 წწ.) გიორგი III-მდე, მართალია, გამოიყენებოდა მკაცრი სასჯელები, მათ შორის სიკვდილით დასჯაც, მაგრამ ძალზედ იშვიათად. მაგალითად, გიორგი III-მ ოთხი მეტად საშიში დანაშაულისათვის სიკვდილით დასჯა შემოიღო. მაგრამ თამარის გამეფებისთანავე სახელმწიფომ სასჯელთა ჰუმანიზაციას მიმართა და სიკვდილით დასჯა თითქმის გააუქმა. თამარის ისტორიკოსის „ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღთანის“ ავტორის მითითებით, თამარ მეფეს, ბრძენსა და დიდი ჭკუის პატრონს, თავისი მეფობის მანძილზე

მისი განკარგულებით მათრახის ცემითაც კი არავინ დაუსჯია, არც ტაჯგანაგი გამოუყენებია, მისთვის უცხო იყო ისეთი სასჯელები, როგორცაა დასახინჩრება ან დაბრმავება. იმავე ავტორის თქმით, თამარი არ იყენებდა არც მტანჯველ სასჯელებს და სიკვდილით დასჯაც გაუუქმებია. მისი მეფობის წლებში არ იყო მომძლავრებული გაჭირვებული, არც მეკობრე და მტაცებელი, არც მპარავი. ამავე ისტორიკოსის მითითებით, მართალია, თამარმა აკრძალა სხეულის დამასახინჩრებელი სასჯელები, მაგრამ ერთ დამნაშავეს მაინც ამოწვეს თვალები. თამარის მეორე ისტორიკოსი კი მიუთითებს: „ღლეთა შინა თამარისათა არავინ გამოჩნდა მომძლავრებული მეცნიერებითა მისითა, არც ვინ დასჯილი, თვინიერ ძველისა სჯულისა, რომელ ძეს ავაზაკთა ზედა, ძელსა ზედა ჩამორჩობა. ვითა არცა ვის ღირსსა სიკუდილისასა და არცა პატიჟისასა მიეხადა თანანდები, არცა ვინ ბრძანებითა მისითა ასომოკუეთილ იქმნა, და არცა სიბრძითა დაისაჯა, თვინიერ გუზან, ღირსნი სიკუდილისა, რომელ ორგულებით განდგა და კოლას სადმე მათათა შინა ავაზაკობდა, მალვით ესე შეიპყრეს მთიბავთა თივისათა და დავით მეჭვისა წინაშე მოიყუნეს. ხოლო მან იცოდა დიდი მოწყალება თამარისა, ამისათვის მისსა შეკითხვამდის თვალნი დასწუნა, ნაცვლად მრავალთა სისხლთა ქრისტიანეთსა“¹.

ოვგორც ჩანს, ეს იყო გამონაკლისი შემთხვევა, რასაც სხვა წყაროც ადასტურებს „მისსა სამეფოსა შინა ერთიცა მსახურნი არ გაპიყებულა, თვინიერ გუზან ტაოსკარელისაგან: მას თუალნი დასწუნეს“². ისტორიკოსთა თქმით, თამარის მეფობის პერიოდში ავაზაკობის შემთხვევები თითქმის არ იყო. ამ დროს „ქარავანსა ვერვინ ძარკვიდა ამერი და იმერი, ძუელი სამეფო მათი აფხაზეთისა დაწყნარებით ჰქონდა, რომელ ერთიცა ქათამი არსად მოიკვლოდა: მპარავი. ავის მოქმედი, აღარ იყო. თუ ნაპარევი ვინმე პოვის, კართა ზედა მიიღოს და დროშათა ქუეშე დადვის. ოვსმან, მთიულმა და ყივჩაღმან და სუანმან ვერ იკადრიან პარვა“. სასჯელთა ასეთი ჰუმანიზაცია და დანაშაულობათა აღმოფხვრა, მეცნიერთა აზრით, განპირობებული იყო თამარის ბრძნული მმართველობით, სახელმწიფო პროგრესული ღონისძიებების გატარებით. ცნობილია, რომ არცთუ ისე

¹ „ქართლის ცხოვრება“, ტ. II, 1959, გვ. 141.

² „ქართლის ცხოვრება“, ანა დედოფლის ნუსხა, თბ., 1942, გვ. 240.

შორეულ წარსულში საქართველოში მკაცრი სასჯელები ყოფილა, მაგალითად, მეფის შეურაცხყოფისათვის ჯერ ენის მოჭრა და მერე სიკვდილით დასჯა გამოიყენებოდა. თამარის მეფობისას კი ასეთი სასჯელები საერთოდ აღარ გამოუყენებიათ.

2. **სხეულის დამაზიანებელი (დამასახინრებელი) სასჯელები და ასოთმოკვეთა.** როგორც ზემოთ აღინიშნა, გაერთიანებულ ფეოდალურ საქართველოს სასჯელთა სისტემაში შედიოდა ისეთი სასჯელები, როგორიცაა სხეულის დამაზიანებელი (დამასახინრებელი) სასჯელები და ასოთმოკვეთა, მათ შორის დასაჭურისება, თვალთა დაწვა ანუ დაბრმავება, ენის მოჭრა, ხელისა თუ ფეხის მოჭრა.

ივ. ჯავახიშვილი „ქართველი ერის ისტორიაში“ მიუთითებს, რომ დავით ნარინის მეფობის პერიოდში რაჭის ერისთავი კახაბერ კახაბერის ძე სახელმწიფო დანაშაულისათვის (ღალატისათვის) „სისხლის სამართლის ძველი კანონის თანახმად იქნა დასჯილი: მას თვალით დაწვა, ერთი ხელისა და ფეხის მოკვეთა მიუსაჯეს, მის შვილს კი საქართველოდან კონსტანტინოპოლში ექსორია ყვეს“.

როგორც აღინიშნა, თამარის მეფობის პერიოდში ძალზე შეიზღუდა დამასახინრებელი სასჯელები, მაგრამ გამონაკლისის სახით ერთ დამნაშავეს მაინც დაბრმავება მიუსაჯეს.

3. **ექსორია და გაძევება (გასახლება).** ექსორიის სახეები იყო მუდმივი და დროებითი, რაც ძირითადად სახელმწიფო დანაშაულებისათვის გამოიყენებოდა, მაგრამ ვხვდებით მათ გამოყენებას სისხლის სამართლის დანაშაულისთვისაც. ექსორია განსხვავდებოდა გაძევებისაგან იმით, რომ ექსორიის დროს დამნაშავეს კონკრეტულ ქვეყანას, კონკრეტულ სახელმწიფოს მიუჩენდნენ საზღვარგარეთ. ქართული წყაროების მიხედვით, ექსორიის ადგილად ხშირად ჩანს მაკედონია და კონსტანტინოპოლი. რაც შეეხება გაძევებას ანუ გადასახლებას – ამ დროს დამნაშავეს მოაშორებდნენ თავის საცხოვრებელ ადგილს სხვაგან გაძევებით, მაგრამ კონკრეტული ადგილი გასახლებისა არ იყო მითითებული.

4. **თავისუფლების აღკვეთა.** ამ სასჯელის შესახებ ძალზე მწირი ცნობები გვაქვს. ვინაიდან გაერთიანებულ ფეოდალურ საქართველოში უფრო იშვიათად გამოიყენებოდა სხეულის დამაზიანებელი სასჯელები, ლოგიკურია, მათ ადგილს დაიჭერდა თავისუფლების აღკვეთა, როგორც იძულებითი სასჯელის სახე. ფეოდალიზმის ეპოქაში თავისუფლების აღკვეთის, როგორც სასჯელის სახის გასარკვევად.

ვიყენებთ სულხან-საბას განმარტებას საპყრობილეების შესახებ. ამ დროს საპყრობილის სამი სახე არსებობდა: დილეგი, საკანი და საპატიმრო. დილეგი საპყრობილის ის სახეა, სადაც ბორკილგაყრილი პატიმრები არიან მოთავსებული, საკანი კი საპყრობილის ქვედა სართული, ბნელი ადგილია, ხოლო საპატიმრო არის საპყრობილე სახლი, სადაც დაკავებული პირი უჯაჭვოდ იმყოფება. გარდა ამ ცნობებისა, თავისუფლების აღკვეთის შესახებ მიგვანიშნებენ ქართულ ისტორიულ წყაროებში არსებული ცნობები: ციხესა და საპყრობილესა „შეყენების“ შესახებ ანუ მოთავსების შესახებ.

5. მტკივნეული სასჯელები ანუ გვემითი სასჯელები. ასეთი სასჯელები გამოიყენებოდა ფიზიკური ტანჯვის მიყენების მიზნით. მტკივნეული სასჯელები ხორციელდებოდა ჯონის ცემით, მათრახით, ტაჯგანაგითა და სხვა იარაღებით. მონასტრებში გამოიყენებოდა მტკივნეული სასჯელები. თასმით ცემას მიმართავდნენ დანაშაულის სიმძიმის შესაბამისად – სამ ხარისხად: მსუბუქი შფოთისათვის ბერს თასმას 30-ჯერ დაარტყამდნენ, უფრო სერიოზული დანაშაულისათვის 40-ჯერ, ხოლო კიდევ უფრო მძიმე დანაშაულისათვის მას 60-ჯერ გადაუჭირებდნენ მათრახს ანუ თასმასა თუ ღვედს¹.

6. ქონების კონფისკაცია ანუ „მამულის დაჭირვა“. სასჯელის ეს სახე მოცემულია გიორგი ბრწყინვალეს სამართალში. იგი გამოიყენებოდა გამგებლის მოკვლისათვის.

7. მოქალაქეობრივი უფლებების დროებითი ან სამუდამოდ ჩამორთმევა და გამაწბილებელი სასჯელები. ქართული სამართლის მიხედვით, მოქალაქეთა უფლებების ჩამორთმევაში იგულისხმებოდა „ლაშქართა შიგან არ შეშვება“ ანუ არმიაში მონაწილეობის აკრძალვა. დამნაშავეს, რომელსაც აკრძალვებოდა ომში მონაწილეობა, ფაქტობრივად თავის თანამოძმეებთან თანასწორობის ჩამორთმევა იყო. ივ. ჯავახიშვილის მითითებით, „ლაშქართა შიგან არ შეშვება“ მიესჯებოდა მათ, ვისაც ეკლესიამ შეუფარდა საეკლესიო სასჯელი „დაკრულვა“. ასეთი სასჯელი მკვლელობისა და სამშობლოს ღალატისათვის იყო დაწესებული და იგი ფაქტობრივად „სამოქალაქო სიკვდილს“ მოასწავებდა. ამავე რიგის სასჯელები იყო: თავზე ლაფის დასხმა, გაპარსვა, გატიტვლება და ყელზე თოკობმული გატიტვლებული დამ-

¹ გ. ნადარეიშვილი, კერძო და საჯარო სასჯელები ფეოდალურ საქართველოში, იხ. აღმანახი № 14, 2000, გვ. 100-128.

ნაშავის ქუჩა-ქუჩა ტარება, თავზე ნაცრის დაყრა, ვირზე შესმა, თავზე წვეწვის დასხმა, მონად გაყიდვა და სხვ.

8. ქონებრივი საზღაური, დანაშაულის ჩადენისათვის, რომელსაც დამნაშავე უხდიდა დაზარალებულს, სასამართლოს, ფეოდალსა და სახელმწიფოს. ასეთი სასჯელები კარგად ჩანს ქურდობისათვის დაწესებული პასუხისმგებლობისას, სისხლის როგორც ქონებრივი სასჯელის განსაზღვრული ნაწილი ხელისუფლების წარმომადგენლებს ეძლეოდა. პროფ. გ. ნადარეიშვილის მითითებით, ამ მხრივ საინტერესოა ე.წ. „შვიდეულის“ ისტორია. შვიდეულად ზღვევინება, ანუ შვიდმაგი გადახდა ნაქურდალისა, იხსენიება შალვა ქვენიფნეველ ერისთავის მიერ 1470 წელს ლარგვისის მონასტრისადმი მიცემულ შეწირულობის წიგნში, სადაც ვკითხულობთ: „და თუ ვინ იპაროს, შვიდ ნაწილად ეზღვიოს“¹.

„შვიდეულის“ მიხედვით დაზარალებულს ნაქურდალი ნივთი ან მისი ფასი უბრუნდებოდა, ხოლო ქურდს ხელისუფლების სასარგებლოდ უნდა გადაეხადა ნაქურდალის შვიდმაგი ღირებულება. ნაქურდალის ღირებულების ან ნაქურდალის დაბრუნებას (ცხენის ქურდობისას) იცნობს ჩინგიზ ხანის დიდი იასა. ამ კანონის მიხედვით, ქურდს უნდა დაებრუნებინა ცხენი და გადაეხადა კიდევ დამატებით ხანის სასარგებლოდ შვიდი ცხენი. თუ ქურდი ვერ შეძლებდა ამის გადახდას, ცოლ-შვილი უნდა გაეყიდა და თუ ცოლ-შვილი არ ჰყავდა, სიკვდილით ისჯებოდა. ზოგიერთი ქვეყნის სამართალი იცნობდა ნაქურდალის ცხრამაგად გადახდას. საქართველოში, გარდა შვიდეულისა, ვხვდებით სამეულსაც და ხუთეულსაც. ამრიგად, საქართველოში XII საუკუნისათვის ქონებრივი სასჯელი დანაშაულის ჩადენისას საჯარო სასჯელად გვევლინება (თუმცა პირადი სასჯელის ნაწილიცაა), ე.ი. ქურდობა განიხილებოდა არა მარტო კერძო ინტერესების, არამედ საჯარო ინტერესების ხელმოყოფ ქმედებად, რაც ლახავდა სახელმწიფო ინტერესებსაც.

9. დაკრულვა და სხვა საეკლესიო სასჯელები. საეკლესიო სასჯელები ძირითადად რელიგიური დანაშაულებისათვის ინიშნებოდა. ეკლესია მკაცრად ებრძოდა ქონებრივ დანაშაულებსაც, მაგალითად, ქურდობასა და მკვლელობას. იოანე მმარხველი ჩამოთვლის იმ ძირითად დანაშაულებებს, რისთვისაც ინიშნებოდა საეკლესიო სასჯელები:

¹ გ. ნადარეიშვილი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 106.

ხელთ დაცემა (ონანიზმი), მრუშობა, მამათმავლობა, უასაკოთა გახრწნა, პირუტყვთმავლობა, სისხლის აღრევა, კაცის კვლა.

დაკრულვა. ეს სასჯელი საეკლესიო სასჯელი იყო, მაგრამ მას თან ახლდა საერო ხასიათის სასჯელებიც. ეკლესია ამ სასჯელს იყენებდა სქესობრივი და ზნეობრივი დანაშაულებისათვის, მკრეხელობისა და მკვლელობისათვის. საერო ხელისუფლება დაკრულვილს შერისხავდა, მამულს ჩამოართმევდა და აუკრძალავდა სამხედრო სამსახურს. აკად. ივ. ჯავახიშვილის მითითებით, ეს სასჯელი დამნაშავეს სრულ ქონებრივ გაღატაკებასა და ზნეობრივ სიკვდილს უქადდა.

სხვა საეკლესიო სასჯელებიდან აღსანიშნავია: **უზიარებლობა** (განზრახ მკვლელობისათვის, მრუშობისათვის, სისხლის აღრევისათვის, სიძვისათვის), მონასტრიდან მოკვეთა ანუ განდევნა. იგი გამოიყენებოდა მონასტრის წესების სერიოზული დარღვევისათვის. ზოგჯერ მასთან ერთად ქონებრივ სასჯელსაც იყენებდნენ. საეკლესიო წყაროებში დასახელებულია საეკლესიო სასჯელთა ისეთი სახეებიც, როგორცაა: **სისხლი, მისაგებელი, პატიჟი, მტანჯველობა**. ხშირად გამოიყენებოდა ცემა და წამება. საეკლესიო სასჯელთა დანიშნულება ძირითადად საეკლესიო წესების დაცვა იყო¹.

ასეთი იყო სასჯელთა მიზანი, დანიშნულება და სახეები მონღოლთა შემოსევამდე.

მონღოლთა შემოსევის შემდგომ პერიოდიდან სისხლის სამართლის დარგში სახელმწიფო საჯარო საწყისი სუსტდება, რადგან თვით სახელმწიფო უძღური ხდება ებრძოლოს დანაშაულს და მის ადგილს იჭერს მხარეთა შორის მორიგება, თვითგასწორება თუ მოლაპარაკება, სასჯელის ძირითად სახედ კი იქცევა დანაშაულის გამოსასყიდი ანუ ქონებრივი ანაზღაურება.

განსახილველი პერიოდისათვის ვიყენებთ ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებულს, რომელშიაც შეტანილია XIV საუკუნის სამართლის ძეგლებიც.

უპირველეს ყოვლისა კი, საჭირო ხდება გავარკვიოთ შემდეგი საკითხები: სასჯელთა დანიშნულება და მიზანი ვახტანგის სამართლის წიგნის მიხედვით, კერძოდ, რა მიზანს ისახავდა სასჯელი?

¹ უფრო ვრცლად იხ. გ. ნადარეიშვილი, სასჯელის მიზნები და ამოცანები საეკლესიო სამართლის მიხედვით, „მაცნე“, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1983, № 3.

ჰქონდა თუ არა სასჯელს პრევენციულობა? ცნობდა თუ არა იგი ტალიონის პრინციპს და სხვა საკითხები.

პირველ რიგში, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ვახტანგ VI-ის სამართლის რამდენიმე მუხლი პირდაპირ მიუთითებს სასჯელის მიზანზე, რომ მან უნდა დააშინოს დანაშაულის ჩამდენი და გარეშე პირებიც. მაგალითად, მე-13 მუხლი მიუთითებს, რომ ცრუ მოწმე მკაცრად უნდა დაისაჯოს, რომ იგივე სხვამ აღარ გაიმეოროს.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნში მრავალი მუხლი ეძღვნება სასჯელის, როგორც სამაგიეროს მიზლის საშუალებას, კერძოდ, 221-ე, 222-ე, 227-ე, 242-ე, 253-ე, 259-ე მუხლები. ამ მუხლებში სამაგიეროს მიზლვა კომპოზიციას როდი ნიშნავს, არამედ ზოგადადაა მოცემული, რომ დამნაშავეს ეკუთვნის დასჯა მის მიერ ჩადენილი ქმედების სამაგიეროდ. მაგალითად, 221-ე მუხლში ლაპარაკია იმ მეციხოვნეზე, რომელმაც ციხე ან სიმაგრე გასცა „იმის სისხლი არ გაიჩინება, ამისათვის რომე ბევრი სულის მესისხლე არის, რაც გადახდება სამართლით იქნება“, ე.ი. მოღალატე თავის დანაშაულს საზღაურით, ფულით ვერ გადაიხდის, ამიტომაც მის მიმართ როგორი სასტიკიც არ უნდა იყოს სასჯელი, სამართლიანია, რადგან მის მიერ ჩადენილი დანაშაულის სამაგიეროა იგი. 222-ე მუხლშიც იგივე პრინციპია გამოხატული: „ვინც კაცმა ქვეყანას და რჯულს უორგულოს, კიდევ ხევეიდეს იმითი რჯული წახდებოდეს, იმას მიჰყვეს ღუთისა და ბატონისა ორისავე მესისხლე იქნება და ყველა ავი იმაზე მართებული არის“. აქედან ჩანს, რომ ქვეყნისა და რჯულის მოღალატე მკაცრად უნდა დაისაჯოს, კომპოზიციის მისთვის ცოტაა.

სამაგიეროს მიზლის ერთ-ერთი სახეა ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნში მოცემული (მუხლი 222-ე) დაბეზლებისათვის სასჯელი, რომლის ჩადენაშიც აბეზლებდნენ პირს. პროფ. ალ. ვაჩიშვილის აზრით, აქ ტალიონის პრინციპთან გვაქვს საქმე, რადგან ზუსტად იგივე ეფარდება დამნაშავეს, როცა მას სურდა ევნო მეორე პირისათვის¹. პროფ. ვაჩიშვილის აზრით, ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის 220-ე, 242-ე და 259-ე მუხლებში აშკარად სიმბოლური ტალიონის პრინციპია მოცემული. სიმბოლური ტალიონი კი მატერიალური ტალიონის ანარეკლია, იგი ზუსტად არ შეესაბამება ჩადენილ

¹ ალ. ვაჩიშვილი, ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, I, თბ., 1964, გვ. 95, 96.

დანაშაულს და წარმოადგენს მხოლოდ სიმბოლურად რეაგირებას დანაშაულის ჩადენისათვის. სიმბოლური ტალიონით სახელმწიფო და საზოგადოება ახორციელებს სისხლის სამართლის პოლიტიკას, ისინი აფრთხილებენ საზოგადოებას, თავი შეიკავონ ასეთი ქმედებისაგან. მაგალითად, 220-ე მუხლის მიხედვით, ის ლაშქრის კაცი, ვინც მტრის მხარეზე გადავიდა, ფეხის მოკვეთით უნდა დაისაჯოს. ფეხის მოკვეთა აქ სიმბოლური ტალიონია, იგი ფეხით გადავიდა მტრის მხარეზე. მართალია, მან თავისი მოღალატური საქციელით შეიძლება ფეხის მოკვეთაზე მეტი ავნო სახელმწიფოს, მაგრამ სიმბოლურად იგი მხოლოდ ფეხის მოკვეთით ისჯება.

ვახტანგ VI-ის სამართლის 242-ე მუხლი სამნის მომგლეჯს ხელის მოკვეთას ჰპირდება. აქაც სიმბოლური ტალიონის პრინციპია, რადგან მან ხელით მოგლიჯა სამანი. ვახტანგის სამართლის წიგნის 259-ე მუხლშიც სიმბოლური ტალიონის პრინციპი ჩანს. აქ საუბარია იმის შესახებ, რომ „თუ ყმამ ბატონს ჯოხი ჰკრა, ან ხელით სცემოს, ხელი მოკვეთოს, ან იმ კაცს ხელის ფასი წაერთოს: თუ ან გაჯავრებით პირისპირ შეაგინოს, ენა მოეჭრას, ან ენის ფასი წაერთოს...“. ამ მუხლიდან ჩანს, რომ თუ ხელი ან ენა არ მოეჭრება, მაშინ დამნაშავეს ალტერნატიული ქონებრივი საზღაურის გადახდა უნდა დაეკისროს. აქაც სიმბოლურ ტალიონთან გვაქვს საქმე.

როდესაც ვმსჯელობთ ტალიონის პრინციპის არსებობაზე ქართულ სამართალში, ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ ტალიონის პრინციპს იცნობს მხოლოდ საკუთრივ ვახტანგის სამართალი, კრებულში შესული სხვა ქართული სამართლის ძეგლები ტალიონის პრინციპს არ იცნობს¹. ამასთან, გაურკვეველი რჩება საკითხი – ტალიონის პრინციპი ვახტანგმა ისესხა უცხო ქვეყნების კანონმდებლობიდან თუ ადგილობრივი ქართული ადათობრივი სამართლის შედეგია.

ახლა განვიხილოთ სასჯელის ცალკეული სახეები მონღოლთა შემოსევის შემდგომი პერიოდის საქართველოში, რისთვისაც ვიყენებთ ვახტანგ VI-ის კანონებს, პირველ რიგში კი, თვით ვახტანგის სამართლის წიგნს.

სიკვდილით დასჯა. ძველმა ქართულმა სამართალმა იცოდა სიკვდილით დასჯის ორი სახე: თავის მოკვეთა და ჩამოხრჩობა. ძველმა

¹ ალ. ვაჩიშვილი, ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, I, თბ., 1964, გვ. 104.

ქართულმა სისხლის სამართალმა არ იცის სიკვდილით დასჯის კვალი-ფიცური სახეები ან შემზარავი და სასტიკი წამების ფორმით სიკვდილით დასჯა, რასაც ყოველ ნაბიჯზე ჰქონდა ადგილი როგორც მეზობელ ქრისტიანულ თუ მუსულმანურ სახელმწიფოებში, ისე თითქმის ყველა ფეოდალურ სახელმწიფოში. ქართული სამართლის ისტორიიდან ცნობილია, რომ გიორგი III-ს 1170 წელს სპეციალური სიგელით უცდია მშვიდობიანობის დამყარება და მკაცრი სასჯელები – სიკვდილით დასჯა – შემოუღია ქურდობისა და ავაზაკობის აღსაკვეთად. თამარ მეფის დროსაც სიკვდილით დასჯასა და დამასახინრებელ სასჯელებს მხოლოდ სამშობლოს ღალატისა და მეფის შეურაცხყოფისათვის გამოიყენებდნენ. ამით იმის თქმა გვსურს, რომ ქართული კანონმდებლობა და მართლმსაჯულება მეტად ჰუმანური იყო, იგი იშვიათ შემთხვევაში იყენებდა სიკვდილით დასჯას და ამ სასჯელის კომპენსაციას აღწევდა შეწყალების, პატიების, აღმზრდელობითი ღონისძიებებით.

ამჯერად ჩვენ გვაინტერესებს სიკვდილით დასჯის 1 სჯელი ვახტანგ VI-ის კანონმდებლობის მიხედვით.

საოცარია, მაგრამ ფაქტია, რომ ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნში სიკვდილით დასჯა – როგორც სასჯელი პირდაპირ არ არის დასახელებული¹, მაგრამ ვახტანგის სამართლის წიგნის რედაქციონერებმა მუხლის შინაარსის ანალიზი გვაფიქრებინებს, რომ ამ ქმედებათა ჩადენისათვის სიკვდილით დასჯა გამოიყენებოდა. ასეთებია: 1-ე მუხლი 33-ე, 51-ე, 82-ე, 221-ე, 222-ე.

33-ე მუხლში მითითებულია სხვადასხვა სოციალური ფენის წარმომადგენელთა სისხლის ფასზე. კანონმდებელი აღნიშნავს: „... მეფისა, კათალიკოზისა და უფლისწულისა არა დაგვიწერია რა“. ბუნებრივია, ამ პირთა მკვლელობა ძალზე მკაცრად დაისჯებოდა და, ალბათ, სიკვდილის სასჯელით, რადგან ფულადი საზღაურით მათი სისხლი არ ფასდებოდა.

ვახტანგის სამართლის წიგნის 81-ე მუხლში აღნიშნულია, რომ ძმის მკვლელობის დასჯა არ მოხდება კომპოზიციის წესით ანუ ფულადი გადასახადით: „თუ ძმამ ძმა მოკლას, არც მისი სისხლისა კიცით, ჩვენთან დიად ძმამე არის, და თქვენ იცით“ – მიუთითებს კანონმდებ-

¹ მსგავსად ამისა, არც ძველი რუსული სამართალი „რუსსკაია პრავედა“ იხსენიებს სიკვდილით დასჯას, მაგრამ სასამართლო პრაქტიკა მოწმობს, რომ ეს სასჯელი გამოიყენებოდა კიევის რუსეთში.

ლი. აქაც, ალბათ, სიკვდილით დასჯა იგულისხმება. 82-ე მუხლში კი დის მიერ ძმის მკვლელობაზე ან ძმის მიერ დის მკვლელობაზეა საუბარი: „თუ ძმამ და მოკლას ან დამ ძმა მოკლას, ჩვენ იმისი სამართალი არ ვიცით, მისი მეფემ და კათალიკოზმა იციან“.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის 221-ე მუხლი ითვალისწინებს ღალატს „ციხილამ და სიმაგრეილამ კაცი ან ბატონს, ან ამხანაგს წაუვიდეს და გასცეს, ლაშქარი დაასხას, იმისი სისხლი არ გაიჩინება, იმისათვის რომე ბეურის სულის მესისხლე არის. რაც გარდახდება, სამართლით იქნება“. ამ მუხლითაც სიკვდილით დასჯა იგულისხმება. აკი კანონმდებელი ამბობს: „რაც გარდახდება სამართლით იქნება“. თითქმის ამგვარივე ქმედებაა მოცემული 222-ე მუხლში: „ვინც კაცმა ქუეყანას და ქრისტეს რჯულს უორგულოს, კიდევ ხედევდეს, იმით რჯული წახდებოდეს, იმას მიყუეს, — ღვთისა და ბატონისა ორისავე მესისხლე იქნების და ყოველი ავი იმაზე მართებული არის“. აქაც არ არის მითითებული ქონებრივი თუ სხვა სასჯელი და გამოთქმა „ყოველი ავი იმაზე მართებული არის“ — სიკვდილით დასჯას უნდა გულისხმობდეს.

ამრიგად, საკუთრივ ვახტანგის სამართლის წიგნი სიკვდილით დასჯას არ ითვალისწინებს, მაგრამ რამდენიმე მუხლის შინაარსი ისეთია, რომ აქ სიკვდილით დასჯის სასჯელის გამოყენების რეკომენდაცია იგულისხმება. რაც შეეხება სხვა ქართული სამართლის ძეგლებს — იქ სიკვდილით დასჯა გათვალისწინებულია.

ჩვენ ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ XII საუკუნის საქართველოში სამეფო ხელისუფლება ზრუნავდა სასჯელთა ჰუმანიზაციაზე, არ არსებობდა სასჯელის კვალიფიკაციური სახეები. სამწუხაროდ, XVI საუკუნის მეორე ნახევრიდან ადგილი აქვს მკაცრ სასჯელებს, მათ შორის მკვლელობის კვალიფიციურ სახეებს. მაგალითად, სიკვდილით დასჯა ხორციელდებოდა თავის მოკვეთითა და ცეცხლზე დაწვით. გურიის სამთავროში ტყვეების გამყიდველებს სიკვდილით სჯიდნენ ცეცხლზე ცოცხლად დაწვით. მეფე ერეკლეს წინააღმდეგ შეთქმულებისათვის ზოგს თავი მოჰკვეთეს და ისე დაწვეს ცეცხლზე.

დამასახინრებელი სასჯელები. ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის სასჯელთა შორის ყურადღებას იპყრობს **დამასახინრებელი სასჯელები**, მათ შორის **ნასადი** (ასოთმოკვეთა ანუ ასოთმოღება), რომელიც გამოიყენებოდა ცრუმორწმუნეობისათვის მუხლი მე-2), ტყვის გაყიდვისათვის (მუხლი 96-ე), ქვეყნისა და რჯულის ღალატისათვის

(მუხლი 220-ე), სამნის მოგლეჯისათვის (მუხლი 242-ე), მისნობისა და კუდიანობისათვის (მუხლი 251-ე), ბატონის გაჯავრებისა თუ ხელით ცემისათვის (მუხლი 259-ე). ცნობილია, რომ ერეკლე II-მ შეთქმულებისათვის ალექსანდრე ამილახვარი ცხვირის მოჭრითა და ფეხის ძარღვის გადაჭრით დასაჯა.

ტკივილის მიმყენებელი სასჯელები (ცემა). ასეთი სასჯელები ძალზე ცოტაა და მკრთალადაა მოცემული ვახტანგის სამართლის წიგნში. მაგალითად, მუხლი 65-ე. ამ მუხლში მითითებულია: „თუ ცოლმან ქმარს ან სცეს, ან დაჭრას, დიდი გვემა და ტანჯვა უყოს კათალიკოზმან“. სხვა ქვეყნების სამართლისაგან განსხვავებით, ქართული სამართალი ფართოდ არ იყენებს არც დამასახინრებელ და არც მტკივნეულ სასჯელებს, განსაკუთრებით მკრთალად ჩანს ტკივილის მიმყენებელი სასჯელები.

თავისუფლების აღკვეთა. აღნიშნული სასჯელიც მეტად მკრთალადაა წარმოდგენილი როგორც ქართულ საკანონმდებლო ძეგლებში, ისე თვით ვახტანგის სამართალში. პროფ. ა. ვაჩიშვილს ამის ერთ-ერთ მიზეზად ასახელებს თავისუფლების აღკვეთის ორგანიზაციული მხარის სისუსტეს ფეოდალიზმის დროს¹. ვახტანგის სამართლის წიგნში ამ საკითხს ეძღვნება 64-ე მუხლი: „მაგრამ კაცი რომ ცოლს სტანჯვიდეს და უპატიურად ეპყრობოდეს, და ურიგოს უშურებოდეს, მეფემ ის კაცი დააბას (დააპატიმროს, – ვ.მ.), დატუქსოს, ავად მოეპყრას, და კათალიკოზმაც ასრე უყოს“. თავისუფლების აღკვეთაზეა მითითებული (დაჭერა) 177-ე მუხლში.

უფრო ვრცლად ეხება თავისუფლების აღკვეთის საკითხს ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნი. აქ თავისუფლების აღკვეთას ეწოდება „შეპყრობა“ (იხ. მუხლები 101-ე, 102-ე, 103-ე, 104-ე).

გამაწბილებელი სასჯელები. ფეოდალურ კანონმდებლობაში ასეთი სასჯელები შეიძლება იყოს როგორც ძირითადი, ისე დამატებითი. ასეთი სასჯელების დანიშნულება დამნაშავეს პიროვნების დამცირება და ზნეობრივი ტანჯვის მიყენება იყო. გამაწბილებელი სასჯელები ქართულ სამართალში ძალზე მცირედაა წარმოდგენილი. ასეთია ვახტანგის სამართლის წიგნის 69-ე მუხლი, რომელიც ითვალისწინებს მაჭანკლის დასჯას გამაწბილებელი სასჯელით – ყელზე საბლის მობმითა და

¹ ალ. ვაჩიშვილი, ნარკვევები საქართველოს სამართლის ისტორიიდან, I, თბ., 1946, გვ. 116.

ტიტველის მთელ სოფელში შემოატარებთ. გამაწბილებელ სასჯელად ზოგჯერ ასოთდამაზიანებელი სასჯელებიც გვევლინებოდა, მაგალითად, სამეგრელოს მთავარმა ლევან დადიანმა (1611-1657 წწ.) მოლალატე ცოლს „ბერძნების რჯულისამებრ“ ცხვირი მოაჭრა.

ქონებრივი სასჯელები. პროფ. ალ. ვაჩეიშვილი ქონებრივ სასჯელებში გულისხმობს ჯარიმასა და კონფისკაციას. რაც შეეხება გადასახადებს ანუ კომპოზიციების სისტემას დანაშაულის გამოსასყიდად, მას ცალკე იხილავს.

ჯარიმა საჯარო ხასიათის გადასახადია, რომელიც სახელმწიფოს სასარგებლოდ გადახდება დამნაშავეს. მაგალითად, მუხლი 173-ე ითვალისწინებს შემდეგს: „... თუ ვინმემ მოიტაცოს რამე ან დაიხუთოს — ექესი თუმანი სახელმწიფო ჯარიმა გამოიღოს და წანართმევი ისევ პატრონს მისცეს“. ვახტანგის სამართლის 242-ე მუხლი ითვალისწინებს ჯარიმას სამნის მომგლეჯის მიმართ, რომელიც უდრის ხელის მოჭრის საფასურს. მაგრამ აქ მოცემული ჯარიმა საჯარო ხასიათისა არ არის, იგი მიეცემა დაზარალებულს.

ვახტანგის სამართლის წიგნის 177-ე მუხლში მოცემულია ქონების კონფისკაცია ხელმწიფოს მიერ. მას ეწოდება „მოსარბეველი“. ქონების (მამულის) კონფისკაციას ითვალისწინებს გიორგი ბრწყინვალეს სამართალი (მუხლი 1-ლი), მე-3 მუხლში კი მამულიდან გაძევებაა მოცემული მამულის კონფისკაციით სახელმწიფოს სასარგებლოდ. იგივე სასჯელია გათვალისწინებული მე-5, მე-6, მე-11, მე-17, მე-19 მუხლებში. ამასთან, კანონი იცნობს მამულის ჩამორთმევას დროებით და საბუღამოდაც. სამუღამოდ კონფისკაციას მიმართავს კანონი, თუ ადგილი აქვს მძიმე დანაშაულს, მაგალითად, ერისთავის მკვლელობას, დედ-მამის მკვლელობას.

საეკლესიო ხასიათის სასჯელები — დაკრულვა, შეჩვენება. შეჩვენება ძალზე მძიმე სასჯელი იყო. ვისაც ეს სასჯელი შეეფარებოდა, მას ზიარების, ქორწინებისა და გვირგვინთა კურთხევის უფლება არ ჰქონდა, ხოლო სიკვდილის შემდეგ ქრისტიანული წესით არც ანდერძი აეგებოდა და არც დასაფლავება არ შეიძლებოდა. შეჩვენებას მოჰყვებოდა შერისხვა, ანუ საერო ხასიათის სასჯელი. შერისხულს მამული უნდა ჩამორთმეოდა და ლაშქრობაში მონაწილეობის უფლებაც ეკრძალებოდა, იგი სამშობლოდან უნდა გაედევნათ. ამაზე მძიმე სასჯელი ეკლესიას არ ჰქონდა.

დანაშაულის სახეები ქართულ სამართალში

სახელმწიფოს წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები

სახელმწიფოს წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულების შესახებ საინტერესო გამოკვლევა აქვს ივ. ჯავახიშვილს¹.

ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევით ქართული სამართალი იცნობს სახელმწიფოს წინააღმდეგ მიმართულ ორ დანაშაულს: 1. განდგომასა და ღალატს, 2. მეფის შეურაცხყოფას.

აღნიშნული დანაშაულების ანალიზს ივ. ჯავახიშვილი ახდენს არა საკანონმდებლო ძეგლების, არამედ საისტორიო და ნარატიული წყაროების ანალიზით.

1. რას წარმოადგენდა განდგომა, ანუ როგორი იყო ამ დანაშაულის არსი? ივ. ჯავახიშვილის მითითებით, ასეთ დანაშაულს ადგილი ჰქონდა მაშინ, როდესაც ქვეყნის პოლიტიკური ერთობა ირღვეოდა და შინაური ბრძოლა იწყებოდა. განდგომის, როგორც სახელმწიფოს ერთიანობის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულის აღსანიშნავად სხვა ტერმინებიც გამოიყენებოდა, მაგალითად, „აშლილობა“, „შფოთი“, „ღალატი“, „ორგულობა“. განდგომა და ღალატი შეიძლებოდა მომხადარიყო შინ, შინაური ძალების მიერ ან გარეშე ძალის დახმარებით, როცა განდგომილები უცხო ძალას მოუხმობდნენ თავისი მიზნების განსახორციელებლად.

ივ. ჯავახიშვილი, მართალია, ერთად განიხილავს განდგომასა და ღალატს, მაგრამ მათ შორის განმასხვავებელ ნიშნებსაც ადგენს: „განდგომილება“ პირდაპირ, გულახდილ მოქმედებას გულისხმობდა, „ორგულობა“ კი ფარულს, ხოლო „ღალატი“ ვერაგულ დანაშაულობას აღნიშნავდა“².

ივ. ჯავახიშვილის მითითებით, განდგომილება, ღალატი ან მეფობის მაძიებლობაზე, ან უფრო ხშირად მეფისა და მოწინავე წოდე-

¹ ივ. ჯავახიშვილი, თხზ. 12 ტომად, ტ. VII, გვ. 210-217.

² იქვე, გვ. 211.

ბას შორის არსებული ბრძოლის ნიადაგზე წარმოდგებოდა ხოლმე. განდგომილება-ლალატს უმეტესწილად დიდგვაროვანი აზნაურები მიმართავდნენ.

განდგომილება-ლალატი მძიმე დანაშაული იყო, რადგან ფაქტობრივად იგი პოლიტიკურ შეთქმულებას წარმოადგენდა და სახელმწიფოს მესვეურთ დიდ საფრთხეს უქმნიდა. ცნობილია, რომ დავით აღმაშენებლის მეფობამდე სახელმწიფო ხელისუფლება სუსტი იყო, ამიტომაც განდგომა და ლალატი სამეფო ხელისუფლების დამნობასაც ემუქრებოდა. დავით აღმაშენებელმა განდგომისა და ლალატის აღსაკვეთად სპეციალური ღონისძიებები გაატარა, კერძოდ, მას სპეციალურად ჰყოლია პირები (ჯაშუშები), რომლებიც უმაღვე აცნობებდნენ მოსალოდნელ ლალატსა თუ განდგომას. ამით დავით აღმაშენებელმა მინიმუმამდე დაიყვანა შეთქმულებებისა და ლალატის მოწყობა სახელმწიფოს წინააღმდეგ. დავით აღმაშენებელი ამ დანაშაულის თავიდან ასაცილებლად მშვიდობიან ხერხებსაც მიმართავდა, კერძოდ, მოლაპარაკებას, რის შედეგადაც მეფე და განდგომილნი ფიცსა დებდნენ და სიმტკიცის პირობებს აყალიბებდნენ, ზოგჯერ შუაკაცს წარუგზავნიდა და ამ შუაკაცის პირით აჯანყებულებს ჰპირდებოდა, რომ არაფერს ავნებდა, არც დასჯიდა და საქმეს მშვიდობიანად დაამთავრებდა.

განდგომისა და ლალატის ჩადენისათვის მძიმე სასჯელები გამოიყენებოდა. ეს ჩანს თამარ მეფის პირველი ისტორიკოსის სიტყვებიდან, რომ დემეტრე I-მა დავით აღმაშენებლის ძემ, თავისი შვილის დავითის განდგომის გამო ამოწყვიტა დიდებულნი, ზოგიერთ მათგანს ექსორია უყო, ზოგი სიკვდილით დასაჯა და ზოგი კი „განაპატიჟნა“. აქ ამოწყვეტა მოსპობას არ გულისხმობს, არამედ დიდებულების გაფანტვას ანუ გადაკარგვას, ხოლო ექსორია (ბერძნ.) გაძევებას ნიშნავს. ამ სასჯელს უფარდებდნენ მათ, ვინც „მინდობით“ შემოირიგეს და ვისაც განდგომაში მცირედი მონაწილეობა ჰქონდა მიღებული. განდგომილთა მიმართ გამოიყენებოდა პატიმრობაც.

რაც შეეხება განპატიჟებას, იგი წარმოდგება „პატიჟ“ სიტყვისაგან, რაც სასჯელს ნიშნავს. ამ შემთხვევაში „პატიჟი“ სასჯელის კონკრეტული სახე არ არის. განდგომისა და ლალატისათვის განპატიჟება გამოიხატებოდა თვალების დათხრასა და კასტრაციაში.

2. მეფის შეურაცხყოფა. ეს დანაშაულიც საისტორიო ხასიათის თხზულებიდანაა ცნობილი, კერძოდ, თამარის პირველი ისტორიკოსი

აღგვიწერს, რომ რუქნადინის მიერ წარმოდგენილი ელჩი სიტყვიერ შეურაცხყოფას აყენებს თამარ მეფეს. ისტორიკოსი ასეთ მოვლენას „კადნიერად კადნიერება“ ანუ „არა საკადრებელთა სიტყუათა თქმას“ უწოდებს. ასეთ კონკრეტულ შემთხვევაში თამარის შეურაცხყოფა გამონათქვამი იმისა, რომ რუმის სულთანის ელჩი თამარს მიმართავდა უკადრისი სიტყვებით – თამარს შეეცვალა რჯული და გამხდარიყო სულთანის ცოლი, ხოლო თუ სჯულს არ შეიცვლიდა, სულთანის ხასა უნდა გამხდარიყო. ქართული სამართლით ასეთი ქმედებისათვის ენას კვეთდნენ, ხოლო შემდეგ სიკვდილით სჯიდნენ – თავის მოკვეთით. ეს ჩანს თამარის პირველი ისტორიკოსის თხზულებებიდან.

პროფ. ვ. აბაშმაძემ სპეციალური შრომა მიუძღვნა სახელმწიფო დანაშაულების განხილვას¹ და იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ქართული ფეოდალური სამართალი იცნობს ასევე სხვა სახის სახელმწიფო დანაშაულებსაც, კერძოდ: 1) მეფის პიროვნების წინააღმდეგ მიმართული სახელმწიფო დანაშაული, რომელიც მიზნად ისახავდა მეფის მოკვლასა თუ დატყვევებას; 2) ღავლა ანუ შეთქმულება, რომელსაც აწყობდა საქართველოში უცხოელი დამარცხებული (მაჰმადიანური) მოსახლეობა; 3) სახელმწიფო დანაშაული, მიმართული ქვეყანაში არსებული პოლიტიკური წყობილების შესაცვლელად. ზოგიერთ წყაროებში ასეთი დანაშაული გამოხატულია ტერმინით „უცხოდ მოსაგონებელი“².

სქესობრივი დანაშაულები

ძველი ქართული სამართალი სქესობრივი დანაშაულის სხვადასხვა სახეს იცნობს, მათ შორის: 1) სიძვასა და 2) ძრუშობას.

სიძვად ითვლებოდა დაუქორწინებელი ქალ-ვაჟის სქესობრივი კავშირი. სულხან-საბა განმარტავს: „სიძვა – უმეუღლოსაგან ბოზობა“. ეს ქმედება დანაშაულად ეთვლებოდა როგორც ქალს, ისე ვაჟს. ამ დანაშაულის სუბიექტები დაუქორწინებელი პირები არიან. ვაჟს მსიძავი ეწოდება,

¹ ვ. აბაშმაძე, სახელმწიფო დანაშაულებათა სახეებისა და მათი კლასობრივი ბუნებისათვის, იხ. მაცნე – ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, № 2, 1986, გვ. 57-67.

² იქვე, გვ. 61.

ქალს კი — მეძავი. საეკლესიო სამართალი სიძვას მკაცრად სჯიდა, კერძოდ, 7 წელს უზიარებლად ტოვებდა მსიძავსაც და მეძავსაც.

სიძვის დანაშაულს უახლოვდებოდა გაუთხოვარი ქალის შეცდენა „ცთუნება ქალწულისა უთხოველისა“. ეს ქმედებაც მკაცრად ისჯებოდა. შეცდენილი ქალის ნათესავებს შური უნდა ეძიათ, სისხლის დაღვრითაც კი. შურისუძიებლობა დიდი სიცხვილი იყო. ზემოთ აღნიშნული სასჯელები თუ რეაგირება სიძვისათვის ჩადენილ ქმედებებზე ეკლესიის ან უშუალოდ მხარეთა მიერ ხორციელდებოდა. სამწუხაროდ, უცნობია, როგორ რეაგირებას ახდენდა მასზე საერო ხელისუფლება.

მრუშობა გათხოვილი ქალის ან დაქორწინებული, ცოლიანი კაცის უცხო კაცთან ან ქალთან სქესობრივ კავშირს ეწოდებოდა. ამ ქმედების ჩამდენი პირი მრუშის სახელითაა ცნობილი.

მრუშობისათვის საეკლესიო კანონმდებლობა 15 წელს უზიარებლად ყოფნას აწესებდა. მრუშობისათვის ქალი უფრო მკაცრად ისჯებოდა, ვიდრე მამაკაცი. მრუშობის ჩამდენ ქალს ქმარი სახლიდან აგდებდა, თავის სამშობლოში გზავნიდა და საყვარელზე შურს იძიებდა. რაც შეეხება ქმარს, თუ მას საყვარელი ან ხარჭა ეყოლებოდა, ეს დიდ დანაშაულად არ ითვლებოდა. ცნობილია, რომ აშოტ კურაპალატსა და მის შვილს ადარნერსეს საყვარლებიც ჰყავდათ, ასევე გიორგი III-ს — თამარის მამასაც „ხარჭა“ ესვა, რომლისგანაც შვილი შეეძინა.

დანაშაულის ცალკე სახედ იყო მიჩნეული სისხლის აღრევა. იგი სქესობრივ დანაშაულებათა ნაირსახეობად გვევლინება ძველ ქართულ სამართალში. ამ დანაშაულს საეკლესიო კანონმდებლობა უწოდებს „თვისთა ნათესავთა თანა აღრევა“-ს.

სქესობრივ დანაშაულის ერთ-ერთ სახეს წარმოადგენდა მამათმავლობა ანუ სქესობრივი კავშირი მამაკაცისა მამაკაცთან, ასევე გაუკუღმართებული სქესობრივი კავშირი მამაკაცისა დედაკაცთან. იოანე მმარხველის თხზულებაში საუბარია „დედათაცა თანა მამათმავლობად, რომელსა შთავარდებიან მამაკაცნი“, რომელნიც „ბუნებითსა მას საქმეს დაუტეობენ“ და არაბუნებრივად „აიძულებენ სიძუად უბადრუკთა მათ დედათა თანა“.

ქართული სამართალი არ იცნობს ცხოველთმავლობას, მაგრამ

მოსხენებული და დაგმობილია სოდომური ცოდვები რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების დადგენილებაში. ივ. ჯავახიშვილი ეხება ამ საკითხს და აღნიშნავს, რომ „სოდომური ცოდვა, როგორც ზემოთ დასახელებული კრების მოწმობიდან ჩანს, მოდებული ყოფილა და სამღვდლოება აფრთხილებდა ქართველ ერს: ასურელთა, სპარსელთა და სომეხთა შორისაც და რომშიაც მძვინვარებდა ეს ცოდვა და სწორედ მან დააუძლურა ეს ოდესღაც ძლიერი სახელმწიფოებიო, ამისათვის ვამცნებთ ყველასა: დიდსა და მცირესა, მდიდარსა და გლახაკსა, მეფესა და მთავარსა, აზნაურსა და მდაბიორსა, მღვდელთა და უმღვდელთა, მოწესეთა და ორისკაცთა, ბერთა და ჭაბუკთა და შუაკაცთა, ყოველსა პატივსა და ყოველსა წესსა და ყოველსა ჰასაკსა განყენებად ამის ვნებისა“-განო, ხოლო „ვინ ამიერთგან სოდომურ ცოდვას არ გადაეჩვევა, იმას საშინელი, სოდომურივე სასჯელი მოელის საიქიოს, სააქო სასჯელს კი კრება არ ასახელებს. ბიზანტიაში ამ დანაშაულისათვის სიკვდილით დასჯა იყო დაწესებული“¹.

ადამიანის სიცოცხლის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები

ადამიანის სიცოცხლის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულებიდან ქართული სამართალი იცნობს მკვლელობას. მკვლელობის როგორც დანაშაულის აღსანიშნავად სხვადასხვა ტერმინი გამოიყენებოდა, რადგან თვით მკვლელობები სხვადასხვა სახისა იყო. სიცოცხლის მოსპობას „მოკლვაჲ“, ან „კაცისკვლაჲ“ ან „მკულელობა“ ეწოდებოდა. მკვლელობისათვის დაწესებული იყო სისხლის ფასი. ივ. ჯავახიშვილის დაკვირვებით, ქართული სამართალი არ ცნობდა მკვლელობისათვის შურისძიებას – როგორც საჯარო სასჯელს. მართალია, შურისძიება ძველ ქართულ სამართალში შემორჩენილია, მაგრამ მისი ფარგლები ძალზე შეზღუდულია, შურს იძიებს არა სახელმწიფო, არა გვარი, კერძო პირი². მკვლელობისათვის სასჯელის სიდ-

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ოხზ. 12 ტომად, ტ. VII. გვ. 221.

² იქვე, გვ. 223.

იდე დამოკიდებული იყო ასევე ბრალის ხარისხზე. მზირად წასვლით ანუ ჩასაფრებით მკვლელობა, მიპარვით მკვლელობა, მოწამვლით მკვლელობა უფრო მკაცრად ისჯებოდა. მას სჯიდა როგორც ეკლესია, ისე სახელმწიფო. ეკლესია 20 წლის უზიარებლობას უფარდებდა, ხოლო სახელმწიფო – სისხლის ფასს.

გაუფრთხილებლობით ანუ უნებლიეთ კაცისკვლისათვის შედარებით მსუბუქი სასჯელი იყო დაწესებული – 10 წელი უზიარებლობა.

რაც შეეხება სახელმწიფოს მიერ მკვლელობისათვის დაწესებულ სასჯელებს, ისინი განისაზღვრებოდა მკვლელისა თუ მოკლულის წოდებრივ, საგვარეულო თუ სამოხელეო კუთვნილებით. გათვალისწინებული უნდა ყოფილიყო ასევე დანაშაულის სიმძიმე, ობიექტური მხარე. საერო სამართალი ზოგჯერ სისხლის ფასის გადახდევინებასთან ერთად მამულიდან დროებით გაძევებასაც აწესებდა.

ადამიანის სიცოცხლის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულობებიდან, გარდა მკვლელობისა, ქართული სამართალი იცნობს ასევე დაჭრას, რასაც ძველ ქართულ სამართალში ეწოდებოდა „დაკოდვა“ ან „დაჩხუება“. გარდა ასეთი დანაშაულებისა, ქართული სამართალი იცნობს ასევე „გერშს“ და „ნახშირს“. „გერშად“ ადამიანის მსუბუქი ჭრილობა იგულისხმებოდა. „ნახშირიც“ თავდაპირველად ჭრილობას ნიშნავდა, ხოლო შემდეგ სისხლის ფასს ან ზარალის საზღაურს ამ დანაშაულისათვის¹.

ადამიანის სიცოცხლის წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულთა თავში ივ. ჯავახიშვილს შეაქვს მეკობრეობაც², და ამას იმით ხსნის, რომ მეკობრეობის დროს ანგარების მიზნით ადგილი ჰქონდა ადამიანთა ხოცვას: „როცა ბოროტმოქმენი „მივლენ ტყუენვად და ხოცვად“ და „ანგაარებისათვის და მიხვეჭისა უცხოთა საფასეთასა მოჰკულენ კაცთა უბრალოთა – ამას მეკობრეობა და ავაზაკობა ... ერქვა“³. ამ

¹ ივ. ჯავახიშვილი, თხზ. 12 ტომად, ტ. VII, გვ. 224. ჩვენის აზრით, „ნახშირი“ არ უნდა იყოს არც ჭრილობა და არც ზარალი ჭრილობისათვის. იგი სისხლის დაურევების საწინდარი უნდა იყოს, ამის შესახებ საუბარი ვეაქნება ქვემოთ.

იქვე, გვ. 225.

იქვე, გვ. 233.

განმარტებიდან ჩანს, რომ მეკობრეობის მიზანი არ არის ადამიანის სიცოცხლის მოსპობა, არამედ ანგარება. ამიტომაც ჩვენ ამ დანაშაულს საკუთრების წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულთა რიგში განვიხილავთ. აქ კი დავძენთ, რომ მეკობრეობისა და ავაზაკობის დროს ჩადენილი მკვლელობა ძველ ქართულ სამართალში მეტად მძიმე დანაშაულად ითვლებოდა და მისთვის „ძელსა ზედა ჩამორჩობა“ გამოიყენებოდა. აღსანიშნავია, რომ თამარის მეფობის პერიოდში სიკვდილით დასჯა მეკობრეობით ანუ ავაზაკობით ჩადენილი მკვლელობებისათვის გამოიყენებოდა, რაც მეტყველებს ამ დანაშაულებათა მიუტყვევებელ ბოროტმოქმედებად გამოცხადებაზე იმდროინდელი საქართველოს ხელისუფლების მიერ.

საკუთრების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები

ამ ტიპის დანაშაულებიდან ქართულ სამართალში ცნობილია: მეკობრეობა და ავაზაკობა, პარვა, რბევა, ძარცვა.

როგორც ზემოთაც აღინიშნა, მეკობრეობისა და ავაზაკობის მიზანს შეადგენდა სხვისი ქონების დაუფლება, მოხვეჭა ძალის გამოყენებით, რასაც თან ახლდა უდანაშაულო ადამიანთა დატყვევება თუ დახოცვა.

„პარვა“ – სხვისი ქონების ფარულად მითვისება იყო, დღევანდელი ტერმინოლოგიით კი იგი ქურდობაა. ქმედების ჩამდენს „მპარავი“ ეწოდებოდა. თუ მიმთვისებელი აშკარად მოქმედებდა და ძალით იტაცებდა სხვის ქონებას, ასეთ ქმედებას „რბევა“ ეწოდებოდა, ან „მიმძლავრებად“ მოიხსენიება ზოგიერთ ძეგლებში. რაც შეეხება „ძარცვას“, ეს ტერმინი გამოიყენებოდა ქარავანზე თავდასხმისა და მისი ქონების მითვისების შემთხვევაში.

ძველი ქართული სამართალი მკაცრად ებრძოდა საკუთრების წინააღმდეგ მიმართულ ზემოთ აღნიშნულ დანაშაულებებს. ლაშაგვიორგის დროინდელი მემატიანე აღნიშნავს, რომ „მეფეთა მეფის თამარის დროს საქართველოს სახელმწიფოში „საყდართა და მონასტერთა დაღეწასა ვერ ვინ იკადრებდა, ქარავანსა ვერ ვინ ძარცუიდა, ამერი და იმერი, ძუელი სამეფო მათი აფხაზეთისა, დაწყნარებით ჰქონდა, რომელ ერთიცა ქათამი არსად მოიკლვოდა: მპარავი, ავისმოქმედი აღარ იყო. თუ ნაპარევი ვინმე პოვის, კარსა ზედა

ძილის და ღროშათა ქუეშე დადვის. ოვსმან, მთიულმან და ყივჩაღმან და სუანმან ვერ იკადრიან პარვა“¹.

ძველი ქართული სამართალი პარვისთვის შემდეგი სახის სასჯელს აწესებდა: ნაპარევის ჩამორთმევა და პატრონისათვის დაბრუნება. გარდა ამისა, პარვისათვის ნაქურდალის შვიდმაგი ღირებულება უნდა გადაეხადა ქურდს. შვიდმაგი ღირებულება ეკლესიის სასარგებლოდ იყო გათვალისწინებული თუ ქურდი საეკლესიო პირი იყო. ივ. ჯავახიშვილის ვარაუდით, ასეთი სასჯელი პირველად ჩადენილი ქმედებისთვის იყო დაწესებული, ხოლო თუ ქურდობა მეორედ ან წარმდებლობით (მიდრეკილებით) იყო ჩადენილი, იგი უფრო მკაცრად ისჯებოდა². წარმდებლობით ქურდობისთვის ასოთმოღება და თვალების დათხრაც გამოიყენებოდა. თვალების დათხრა შეეფარდებოდა ასევე ჭაბუკს, რომელმაც საპატიჟო ადგილას ჩაიდინა ქურდობა. საპატიჟო ადგილად კი დიდი სალარო ან ჯოგის მოპარვა იგულისხმებოდა.

---

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, თხზულებანი 12 ტომად, ტ. VII, გვ. 228.

² იქვე, გვ. 233.